

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

Малівський Анатолій Миколайович

УДК 141.112 (043.3)

**АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФІЛОСОФСЬКИХ ПОШУКІВ
РЕНЕ ДЕКАРТА**

09.00.05 – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії та соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна МОН України

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Хміль Володимир Васильович,
Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
завідувач кафедри філософії та соціології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
Култаєва Марія Дмитрівна,
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди МОН України,
завідувачка кафедри філософії

доктор філософських наук, старший
науковий співробітник,
Йосипенко Оксана Миколаївна,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, старший науковий співробітник
відділу історії зарубіжної філософії

доктор філософських наук, професор,
Аляєв Геннадій Євгенович,
Національний технічний університет «Дніпровська
політехніка» МОН України,
професор кафедри філософії і педагогіки

Захист відбудеться 23 квітня 2021 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська 4.

Автореферат розіслано «20» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Л. А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Специфіка філософії як галузі культури пов'язана з її постійним звертанням до минулого. Йдеться не стільки про втечу від викликів сучасності та майбутнього, скільки про пошук ключів до їх розуміння. Інакше кажучи, маємо на увазі бачення нинішнього стану речей як процесу втілення проєктів попередніх епох. А тому сучасне філософування – це постійний діалог із великими мислителями минулого щодо інваріантних проблем людства. Історія думки може бути корисною як а) теоретичне осмислення людської природи в її суцюзі та належному; б) аналіз передумов людської свободи та форм саморозбудови особистості.

Істотна трансформація духовного ландшафту сьогодення надає переконливі підстави для радикального переосмислення узвичаєної рецепції антропологічного проєкту знаного мислителя Нового часу. До їх числа належать як рух «назад до Декарта», репрезентований в творчості знаних мислителів ХХ ст., так і революція в декартознавстві впродовж останнього півстоліття. Як виявляється, спадщина цього неординарного філософа містить досі недооцінений ідейний багаж та евристичний потенціал. Важко не погодитися з думкою авторитетного сучасного французького дослідника спадщини Декарта Жан-Люка Марйона про те, що він і нині (на початку ХХІ ст.) залишається нашим співрозмовником у процесі вивчення актуальних проблем сьогодення.

На думку дисертанта, найбільш суголосним сучасним розвідкам є антропологічна складова його філософської спадщини. Нині в дослідницькій літературі все більш явною є ідея важливості переосмислення змісту вчення Декарта та характеру здійсненої ним філософської революції. Схематично окреслюючи плинні трансформації, можна зазначити, що триває інтенсивний перегляд усталеної традиції тлумачення образу Декарта як детермінованого потребами розвитку науки та техніки. До числа основних наслідків впливу останніх належить переоцінка значущості наукової революції, яка зумовила схематичну рецепцію антропології та укорінених в ній метафізики та етики. Аналізуючи природу їх спотворень, насамперед варто зосередити увагу на традиції пов'язування позиції Декарта з настановою на дегуманізацію філософії, універсалізацією природничо-наукової раціональності, інтенцією на радикальне перетворення природи. У контексті сучасних пошуків вони втрачають свою переконливість та все частіше інтерпретуються як дискусійні. Як з'ясувалося, задум мислителя полягав у розбудові розгалуженої філософської системи, де механістичний образ природи був лише одним із її компонентів. Для сучасних дослідників все більш явним є дисонанс між традицією поверхневих деантропологізованих тлумачень позиції мислителя та геніальними прозріннями знаних істориків філософії впродовж останніх двохсот років.

Таким чином, слушною є рефлексія щодо чинників втрати переконливості техноморфного бачення філософії Декарта та сполученого з нею уявлення про схематичність його вчення про людину. Також посиленої уваги потребує

тенденція актуалізації антропологічної інтенції епохи Нового часу взагалі та дослідження форм її вираження в спадщині Декарта, тобто її осмислення крізь призму антропологічного інтересу.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Дисертація є самостійним дослідженням, якому немає аналогів у вітчизняній і світовій науковій літературі. Тема дисертації малодосліджена, хоча є ряд наукових праць, в яких висвітлені окремі аспекти проблеми людини в філософії.

Передусім, це праці, автори яких висвітлюють проблеми філософської антропології в історико-філософському аспекті. Проаналізовано значний матеріал філософського людинознавства (Г. Аляєв, І. Бичко, А. Єрмоленко, Г. Заїченко, М. Култаєва, О. Йосипенко, Н. Мотрошилова, М. Мамардашвілі, І. Нарський, М. Попович, В. Шинкарук, Б. Головка, А. Лой, В. Лях, В. Табачковський, Н. Хамітов, В. Хміль та ін.). Проблема формування особистісного начала в безпосередньому поєднанні з світоглядною проблематикою стають предметом дослідження у Є. Андроса, Є. Бистрицького, М. Булатова, В. Іванова, О. Яценка та ін.

У вітчизняній та зарубіжній літературі антропологічному виміру філософування Декарта приділяється непропорційно мало уваги. Основний чинник такого стану речей – недостатня увага до своєрідності запиту Нового часу на розбудову вчення про людину та методологічних зрушень у дослідницькій літературі сьогодення. Перш за все, йдеться про наївний варіант тлумачення детермінуючого впливу наукової революції на спосіб філософування, результатом чого є традиційне зведення його філософського вчення до знеособлених істин гносеології та онтології. Серед його основних проявів чільне місце належить баченню *cogito* як вихідного пункту філософування та як прояву абстрактного раціоналізму. Останній прийнято супроводжувати префіксами, покликаними наголосити на його універсальності (панраціоналізм, архіраціоналізм тощо). На цей аспект спадщини мислителя звертали увагу Ст. Гокрогер, Дж. Котингем, П. Маркі, Т. Сорелл, Г. Хетфілд, О. Хома та ін. Однією з форм фіксації виходу уваги Декарта за межі вузького розуміння запиту епохи є ідея укоріненості його антропології в розпочатому Коперником перевороті (Е. Касієр, Д. Кларк). У даному контексті переконливим є дослідження Е. Фає змістовної спадкоємності шукань Декарта з італійським гуманізмом.

Ідея істотності антропологічного мотиву для творчої еволюції французького мислителя все більше привертає увагу сучасних дослідників Декарта. Йдеться про дослідження Ж.-Л. Марйона, Ж. Родіс-Левіс, Ф. Алк'є, Ст. Гокрогера, В. Дільтея, М. Гайдеггера, Ж.-М. Бейсада, М. Бейсад, Л. Аланен, А. Франко, А. Сіммонс, Ст. Восса та ін. Знаково, що об'єктом посиленої уваги стають окремі епізоди антропологічної думки мислителя, а саме – трактат «Людина» (ред. Д. Антуан-Маю та Ст. Гокрогер 2017 р.). Змістовні зрушення спостерігаються в літературі і щодо вивчення етичного підґрунтя філософської спадщини мислителя. Такий підхід репрезентовано у публікаціях П. Бріссі, І. В'єнанд, Дж. Маршалла, Л. Шапіро, Н. Намана Заудерер, Л. Рено та ін. Також слід вказати на евристичність тих версій метафізики Декарта, що виходять за

межі його моністично-гносеологічної настанови. Вони репрезентовані як у вигляді релігійно-філософських (Б. Паскаль, С. К'єркегор, Ж.-Л. Марйон, Дж. Маккі), так і гуманістично-антропологічних версій метафізики (Ж.-М. Бейсад, М. Бейсад, Л. Аланен, А. Сіммонс та ін.).

Незаперечну цінність у процесі сучасного переосмислення дегуманізованого образу філософії Декарта мають дослідження конститутивності мистецтва для його способу мислення. Зазначений ракурс розроблявся Ж.-Л. Марйоном, А. Ацзелом, Е. Гедберрі, Ф. де Бусоном, Кйо Лі та ін. Складовою автентичного бачення його позиції є посиленна увага до сполученості людини і Бога, яка розроблялася у С. К'єркегора, Ж.-Л. Марйона, Ж.-М. Бейсада та Дж. Маккі. Аналізуючи чинники поширеності спотвореного образу вчення Декарта, автори досліджень справедливо відводять ключову роль «образу маски» (А. Ацзел, В. Візгін, Дж. Котингем, М. Леруа, М. Мамардашвілі та ін.).

Нині запит доби Нового часу на розбудову вчення про людину знаходить все більш повне відображення у вітчизняних дослідників Декарта. На сторінках їх публікацій йдеться про важливість особистісного начала, осмислення сполученості людина – Бог та метафізичності людської природи, розгляд її вольової компоненти та ключової ролі свободи. Змістовним підґрунтям більш автентичного образу Декарта стали публікації на сторінках *Sententiae*, головним редактором якого є О. Хома. Їх авторами є: Л. Бондарчук, А. Ільїна, І. Кауфман, О. Перепелиця, В. Приходько, Є. Ратникова, В. Савельєв, С. Секундант, А. Сень, Д. Сепетий, М. Черенков, В. Циба, К. Шевцов, С. Шевцов та ін. Нові перспективи у вітчизняному декартознавстві відкриває підготовка україномовних видань мислителя, зокрема його «Медитацій».

Водночас, все ще залишаються недостатньо висвітленими місце антропології в задуманому Декартом проєкті цілісного філософського вчення і внутрішня логіка еволюції його непересічних ідей. Виходячи з актуальності осмислення місця антропології у вченні Декарта та її недостатньої розробленості у вітчизняній літературі й визначається головна мета дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Тема та зміст дисертаційного дослідження відповідає науково-дослідній темі кафедри філософії та соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Трансформація антропологічних вимірів філософування в контексті постмодерних розвідок».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – проаналізувати форми прояву інтересу до феномену людини в філософській спадщині Декарта та довести його ключову значущість у процесі реконструкції основних етапів творчої еволюції мислителя.

Реалізація означеної мети передбачає послідовне розв'язання таких завдань:

- з'ясувати ті методологічні зрушення в філософії ХХ–ХХІ ст., які уможливають вихід за межі вузького бачення мотивів філософських роздумів Декарта та увиразнення ключової ролі антропологічно-етичного мотиву;

- продемонструвати загальнозначущий характер запиту доби Нового часу на розбудову нового вчення про людину, що передбачає звертання до плеяди відомих представників англійського емпіризму та перегляд дискусійних уявлень щодо пріоритетності вчення Паскаля в розробці антропології Нового часу;

- виявити основні етапи становлення та увиразнення інтересу до феномену людини в творчості Декарта;

- окреслити форми прояву антропологічних прозрінь у «Ранніх записах» Декарта, з'ясувати характер впливу наукової революції на становлення його способу філософування;

- аргументувати чільне місце проблеми граничних засад людського існування для Декарта в процесі роботи над незавершеними «Правилами для керування розумом»;

- проаналізувати перші форми оприявлення «нового проєкту» як осмислення Декартом феномену людини («Світ», «Людина» та «Дискурсія про метод»);

- з'ясувати своєрідність тлумачення Декартом «нового проєкту» на сторінках «Медитацій» як автентичної форми викладу граничних засад людської природи;

- розглянути чинники маргіналізації антропологічного інтересу Декарта в історико-філософській концепції Гегеля;

- з'ясувати змістовну спорідненість позицій Декарта та К'єркегора щодо особистості;

- окреслити особливість рецепції Дільтеєм антропологічного проєкту Декарта як форми відповіді на запит епохи Нового часу;

- з'ясувати особливості тлумачення антропологічного проєкту Декарта в неокартезіанстві Гуссерля;

- виокремити амбівалентну позицію Гайдеггера щодо місця антропології Декарта в історії філософії;

- виявити спосіб поєднаності у спадщині Декарта вчення про людську природу та етики;

- проаналізувати суб'єктивні мотиви та об'єктивні чинники тривалого нехтування ключовим характером антропологічно-етичного мотиву філософування Декарта.

Об'єктом дослідження є філософське вчення Рене Декарта як форма змістовної відповіді на запит доби Нового часу.

Предмет дослідження – антропологічний вимір філософування Декарта.

Теоретично-методологічна основа дисертації. У дисертації використовується проблемний метод, а саме: інтерпретація антропології Декарта здійснюється у світлі трьох основних проблем, стосовно яких тривають напружені дискусії істориків філософії. По-перше, чи існує антропологія Декарта та якими є рушійні сили та передумови її актуалізації в процесі філософських пошуків та що собою являють основні чинники нехтування нею в історії філософії? По-друге, наскільки антропологія є істотною для нього в процесі розробки власного філософського проєкту, тобто яким є характер її співвідношення з іншими сферами? По-третє, якими є основні форми

увиразнення інтересу Декарта до антропологічних питань в процесі еволюції його поглядів? Означені проблеми є центральними для даної роботи.

Обрана стратегія щодо принципів і методів дослідження обумовлена особливостями цього предмета та логікою викладу матеріалу. Зважаючи на природу передумов і специфіку філософського проєкту Декарта, найбільш релевантними методами дослідження постали наступні: феноменологічний, герменевтичний, компаративістський, біографічний. Багатоаспектність досліджуваного феномену й зумовлена нею різноплановість поставлених у дисертації завдань спонукали до використання комплексу тих методів та методологічних підходів, які адекватні філософсько-плюралістичній орієнтації сучасного теоретичного мислення. Загальнонаукові методи аналізу і синтезу, абстрагування, ідеалізації, узагальнення, конкретизації, порівняння, типології дозволили здійснити комплексний аналіз феномену людини у філософській спадщині Декарта. В основу дисертаційного дослідження було покладено принципи об'єктивності, аргументованості, системності, історизму та контекстуальності, що мало сприяти досягненню цілісності бачення предмету даного дослідження та дотриманню вимог послідовності у викладі його основних положень.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній історико-філософській науці представлено системне бачення антропологічного виміру як одного з основних в філософській спадщині Декарта; виокремлено основні етапи становлення антропології мислителя; окреслено методологічні засади, які уможливають її автентичне осягнення; доведено, що філософська революція Декарта як завершення розпочатого Коперником перевороту пов'язана зі встановленням меж природничо-наукової методології, які є передумовами існування людської свободи та розбудови вертикальних вимірів людського духу.

Наукова новизна отриманих результатів конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

- окреслено цілісне бачення філософської спадщини Декарта, засадою якого постає наскрізний інтерес до антропологічних питань. Обґрунтовано тезу про доцільність розуміння антропології як форми завершення розпочатої Коперником світоглядної революції, яка кожною людиною сприймається як звернений до неї особистий запит щодо покликання у Всесвіті та засад її власного існування;

- запропоновано періодизацію творчості Декарта як розробки антропологічного виміру філософування, де основними є наївний та метафізичний етапи. Своєрідність наївного етапу (1619-1638 рр.) пов'язується з вузьким баченням природи людини, тобто рецепцією її як носія раціональності, яка зумовлено безпосереднім впливом наукової революції. Також результатом останнього є недооцінка значущості Картезіанської спрямованості на саморозбудову особистості та ілюзія щодо пріоритетності для нього настанови на розбудову наукової картини світу. А тому в дослідницькій літературі

поширеним є фрагментарне бачення його власної відповіді на запит епохи про належні засади існування людини;

- доведено, що особливість метафізичного етапу творчості Декарта (1639–1650 рр.) полягає в автентичній формі викладу «нового проєкту», що передбачає дистанціювання від методології природознавства та зосередженість на метафізичності природи людини. На перший план виходять завдання вивчення умов можливості свободи людини та форм саморозбудови її як духовної істоти. Змістовне окреслення Картезієм власної позиції увиразнюється у вигляді бачення людини як метафізичної істоти, де перша філософія є метафізичною антропологією та настанови на її цілісне бачення, де одним із аспектів є раціональна складова;

- аргументована можливість антропологічного тлумачення мотивів роботи над «Правилами для керування розумом». У результаті звертання до сторінок приватного листування мислителя, доведено належність проблеми належних засад людського існування до числа основних мотивів роботи над текстом. Важливість цієї проблеми проявляється у актуалізації питання про долю та характер метафізики, що зумовлює вивчення Картезієм умов можливості свободи, в зв'язку з чим ним формулюються ідеї меж людського пізнання та принципової відмінності зовнішніх речей і наших знань про них;

- констатовано наявність спільних моментів у вченнях Р.Декарта та Б.Паскаля про людську природу, до яких належать: а) контекст розпочатої Коперником світоглядної революції; б) визнання обмежених можливостей методології природничих наук; в) розуміння християнства як базової парадигми осмислення природи людини; г) критичне ставлення до будь-яких форм абсолютизації мислення людини та науки; д) домінуюча роль етичного мотиву філософування;

- запропоновано оцінювати підхід Гегеля до антропологічного проєкту Декарта як контраверсійний, де обрана ним методологія уможливіло автентичне осягнення, а особистісні риси та певні принципи філософської системи зумовлюють його деперсоналізовану рецепцію. Обґрунтовано, що формою конструктивного подолання вад останньої С.К'єркегором стало можливим у результаті змістовної спорідненості їх позицій. З'ясовано, що обраний Дільтеєм спосіб тлумачення спадщини Декарта є істотним кроком на шляху бачення антропологічного замислу останнього як відповіді на запит Нового часу;

- аргументовано амбівалентний характер ставлення Е.Гуссерля до вчення Декарта як втілення редукованого раціоналізму, який в процесі пошуку форм подолання останнього перевідкриває ключову значущість антропології для філософування та для розвідок Картезія, що підтверджує істотність феномену людини для всієї західної філософії самосвідомості;

- виявлено, що М. Гайдеггер фіксує істотність антропологічного мотиву для філософування Декарта та неоднозначність змісту ключових понять, які доповнюються акцентуванням змістовної спорідненості його вчення з доробком Ф. Ніцше. Доведено, що всі зазначені моменти мають незаперечний евристичний потенціал для розробки альтернативного бачення ролі антропології в філософії

кількох останніх століть, однак спадщина автора фундаментальної онтології містить ідеї, які унеможливають змістовне окреслення антропологічного задуму Картезія: базова опозиція буття і сущого та техноморфне тлумачення основних мотивів його філософування.

У дисертаційному дослідженні уточнено:

- евристичний потенціал методологічних зрушень філософування ХХ – поч. ХХІ ст. для більш автентичного осягнення антропологічної позиції Декарта, що включає в себе усвідомлення небезпечності дегуманізованого тлумачення епохи Нового часу та реабілітацію базового статусу метафізики в філософії;

- тезу про важливість для сьогодення «Ранніх записів» Декарта як першої форми у вираженні важливого місця антропології в філософуванні Нового часу. Більш широкий контекст шукань філософа пов'язаний із розпочатим Коперником світоглядним переворотом, репрезентативною формою якого є антропологічно-етичний мотив, зокрема питання про засади людського існування – «Яким шляхом я піду?»;

- належність антропології до числа основних тем філософії Нового часу, загальнозначущий характер якої підтверджується в процесі звертання до спадщини відомих представників англійського емпіризму (Т. Гобс, Дж. Лок, Дж. Берклі, Д. Г'юм). Усвідомлення істотних трансформацій становища людини у Всесвіті, способом прояву яких є світоглядна революція Коперника, зумовлює радикальне переосмислення змісту базових філософських понять (природи, свободи, методу, пізнання тощо) та усталеного, з часів античності, бачення людини як раціональної істоти.

Отримали подальший розвиток:

- уявлення про спосіб та результати використання Декартом образу маски в «Дискурсії про метод». Констатовано, що поширені в літературі уявлення щодо домінування в тексті «Дискурсії» настанови на розбудову фізики та технократичне тлумачення шукань Декарта є результатом майстерного приховування ним власних переконань і поверхової рецепції його читачами контексту викладу антропологічних ідей в тексті, який був написаний як вступ до природничо-наукових творів. Аргументуючи обмеженість такої позірної рецепції, дисертант привертає увагу до неоднозначної спрямованості шукань мислителя, який до першочергових завдань філософії відносить турботу про людський дух і тіло (етику та медицину). Обґрунтовано, що до проявів антропологічної спрямованості «нового проекту» в тексті «Дискурсії», як першої публічної форми відповіді на запит епохи, належать як первинна назва твору, де акцентується увага на важливості завдання самовдосконалення людини, так і результати власного вивчення тексту «Дискурсії»;

- уявлення про метафізику Декарта, як приклад найвиразнішої форми оприявлення антропологічного виміру філософування. Його квінтесенцією є метафізична антропологія «Медитацій», листи сорокових років і текст «Пасій душі». Обстоюючи правомірність розуміння здійсненого Декартом синтезу метафізики та антропології, як метафізичної антропології, дисертант тлумачить її як форму експлікації граничних засад людського існування, які, водночас, є умовами саморозбудови особистості.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Теоретичні узагальнення та конкретний матеріал, наведений на сторінках дисертації, дають достатні підстави для перегляду усталених у сфері антропологічної проблематики концепцій як світової, так і вітчизняної філософії. Дисертаційне дослідження пропонує продуктивні шляхи змістовного засвоєння антропологічно-етичних мотивів філософування Декарта та їх рецепції впродовж кількох останніх століть, що може стати основою подальших розвідок у галузях філософії та філософської антропології.

Виконане дослідження може розглядатися як вагомий внесок у теоретичне, проблемне та змістовне поле історико-філософської науки. Воно започатковує розгляд надзвичайно великої за обсягом сфери сучасного гуманітарного мислення, знання та культури. Аналіз цієї сфери є змістовною методологічною засадою майбутніх наукових пошуків у вітчизняній історико-філософській та філософсько-антропологічній літературі.

Теоретичні узагальнення та інтерпретація фактичного матеріалу на сторінках монографії та дисертаційної роботи автора дають достатні підстави для перегляду усталених концепцій стосовно маргінальної ролі антропологічної проблематики в філософії Нового часу.

Концептуальний, методологічний та фактологічний матеріал дисертаційного дослідження може бути використаний при читанні базового курсу з історії європейської філософії, спецкурсів із метафізики, культурології, філософської антропології тощо.

Особистий внесок здобувача. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження отримані та викладені автором самостійно. У списку друкованих праць наявні публікації, підготовлені у співавторстві з В. Хмілем та К. Соколовою.

У статті «Сучасна рецепція скептицизму Рене Декарта» (*Філософія і космологія*. 2017) здобувачу належить осмислення позиції французького мислителя на основі зробленого В. Хмілем аналізу сучасного контексту. У статті «The problem of forms of completing the Copernicus revolution in modern Cartesian science» (*Філософія і космологія*. 2018) здобувачу належать теоретичні висновки щодо форм завершення революції Коперника у вченні Декарта, які спираються на аналіз у В. Хміля наївних форм їх тлумачення. У статті «L'Homme as a Cornerstone of Descartes' Anthropology» (*Studia Warmińskie*. 2018) здобувачу належить осмислення форм актуалізації антропології в Новий час, що спирається на аналіз В. Хмілем методології сучасної історії філософії. У статті ««The Passions of the Soul» by R. Descartes as an explication of the anthropological and ethical project» (*Studia Warmińskie*. 2019), здобувачу належать теоретичні положення щодо місця етичного вчення у спадщині Декарта, що базуються на окресленні В. Хмілем специфіки тлумачення етики сучасними філософами.

У статті «Образ природи та людини в практичній філософії Декарта» (*Антропологічні виміри філософських досліджень*». 2017), здобувачу належать теоретичні висновки щодо антропологічно-етичного мотиву філософування Декарта, що базувалися на основі зробленого співавторкою К. Соколовою аналізу техноморфного тлумачення його практичної філософії.

Кандидатська дисертація «Феномен уявлення в класичній та сучасній філософії» захищена в 1995 році. Матеріали кандидатської дисертації не використовувалися в тексті докторської дисертації.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі філософії та соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Основні положення дослідження викладені у вигляді доповідей, повідомлень і публікацій на всеукраїнських та міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, міжнародному філософському конгресі. Серед них: XX Міжнародний філософський конгрес «Paideia: Філософія у вихованні людства». 1988 р. м. Бостон (США) <https://www.pdcnet.org/wcp20/The-Proceedings-of-the-Twentieth-World-Congress-of-Philosophy>, <https://www.bu.edu/wcp/Program.html>, Міжнародна конференція «Вимога раціональності: Спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури» (Київ, 3-4 листопада 1996 р.), Міжнародна наукова конференція «Філософія гуманітарного знання: раціональність та духовність» (Чернівці, 2-3 жовтня 2008 р.), Міжнародна наукова конференція «Філософія води – філософія життя» (Трускавець, Дрогобич, 28-29 квітня 2009 р.), Міжнародна наукова конференція «Національна філософія в контексті сучасних глобальних процесів (Мінськ, 16-17 грудня 2010 р.), 72 Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту» (Дніпропетровськ, 19-20 квітня 2012 р.), 74 Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту» (Дніпропетровськ, 15-16 квітня 2014 р.), 75 Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту» (Дніпропетровськ, 14-15 квітня 2015 р.), 1-9 Міжнародні наукові конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпро, 2012-2020 рр.), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю, присвячені 80-річчю Донецького університету «Філософія. Людина. Сучасність» (Вінниця, 4-5 квітня 2017 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, комунікативні технології» (Харків, 14-15 вересня 2018 р.), Міжнародна наукова конференція «Музика і філософія: до 150-ліття знайомства Вагнера і Ніцше» (Львів, 7-8 листопада 2018 р.), 2-й круглий стіл «Створювальне знання» (Одеса, 14 червня 2019 р.), 3-й круглий стіл «Створювальна сила знання» (Одеса, 12 червня 2020 р.), Всеукраїнські філософські читання «Філософія і культура в мінливості сьогодення» (Дніпро, 24 листопада 2020 р.).

Публікації. Концепція дисертаційної роботи була викладена автором у монографії «Незнаний Декарт: антропологічний вимір у філософуванні» (Дніпро: Герда, 2019, 300 с. (20 др. арк.)) та 51 публікаціях, з яких 25 є науковими статтями у фахових виданнях, затверджених ВАК України та в іноземних виданнях, 26 – інші наукові публікації, матеріали і тези наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації і послідовність викладу відповідають логіці дослідження, визначеній її метою і завданнями. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, двадцяти двох підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків. Список використаних джерел

містить 422 позиції. Обсяг основного тексту дисертації становить 435 сторінок, повний обсяг – 498 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито мету, завдання, об'єкт і предмет, методологічну основу дослідження, наукову новизну, практичну значущість і апробацію отриманих результатів. Наприкінці подається інформація щодо публікацій автора та структуру дисертації. Актуальність роботи полягає насамперед у тому, що дослідження антропологічного виміру філософування Декарта дозволяє ліквідувати лакуни в історії європейської філософії Нового часу, глибше зрозуміти процес формування антропологічної складової в європейському філософстві.

У **першому розділі «Антропологічний проєкт Нового часу в контексті сучасних методологічних шукань»**, що складається з трьох підрозділів і шести пунктів, з'ясовані теоретичні та практичні передумови дослідження, висвітлений стан наукової розробки теми й визначені важливі напрямки дослідження антропологічної складової у творчості Декарта.

У **підрозділі 1.1. «Сучасне філософування як пошук шляхів до діалогу з Декартом про антропологію»** окреслюються основні форми присутності в філософії ХХ ст. запиту епохи на розбудову антропології.

Пункт 1.1.1. «Неадекватність спрощеного витлумачення філософії Декарта і філософії Нового часу загалом». Поглиблюючи усталені уявлення про увиразнення інтересу до феномену людини у вигляді екзистенціалізму, філософської антропології та персоналізму, автор зосереджує увагу на тлумаченні методологічних орієнтирів. Уважне ставлення до особливостей рецепції Декарта і філософії Нового часу у сучасних дослідженнях засвідчує відхід від їх спрощеного бачення. У процесі осмислення позицій знаних мислителів ХХ ст. щодо людської природи на перший план виходить ідея нередукованості знання про неї та неможливість перенесення методології природничих наук у сферу філософії. У цьому контексті актуальним є питання щодо важливості мистецтва та релігії як світоглядно-філософських орієнтирів. Серед специфічних компонентів сучасного світосприйняття дисертант виокремлює реабілітацію метафізики та незадовільність лінійної концепції історії філософії. У процесі аналізу зрушень в усталеному способі тлумачення базового проєкту Декарта акцентується недостатність редукціоністського осмислення, привертається увага до його амбівалентності як свідчення можливості принципово іншого бачення запиту епохи щодо антропологічного виміру філософування.

Пункт 1.1.2. «Оцінка антропологічного проєкту Декарта у філософії ХХ ст.». Вивчення способу філософування впродовж останнього століття свідчить про посилену увагу до антропологічного виміру попередньої історії думки, в першу чергу до знакового вчення Декарта. Представники найбільш

репрезентативних антропологічних течій (феноменологія, філософська антропологія, екзистенціалізм, персоналізм) демонструють неабияку зацікавленість до базового вчення Нового часу та наголошують на важливості повернення до нього в процесі визначення світоглядних координат сучасної думки («назад до Декарта»). Вивчення характеру критичних зауважень на адресу мислителя дозволяє кваліфікувати їх, як: по-перше, визнання конструктивного потенціалу вчення Декарта; по-друге, як пошуки форм завершення розпочатої ним філософської революції Нового часу. Насамперед, йдеться про запит епохи щодо розбудови антропології як базового розділу філософії, що передбачає прояснення питань щодо редукованості його вчення про людину до її фрагментарної рецепції. Також об'єктом інтенсивного осмислення постає питання про роль та місце позанаукових форм філософування, орієнтованих на досвід мистецтва, релігії та метафізики.

У підрозділі 1.2. «Розробка антропологічної проблематики в декартознавстві» розглядається рівень осмислення антропологічної інтенції батька раціоналізму Нового часу в сучасних історико-філософських студіях.

Пункт 1.2.1. «Світовий досвід методології декартознавства». З широкого діапазону її проявів для дисертанта пріоритетними є ті дослідження, автори яких тематизують антропологічно-етичний мотив творчості великого француза. Найбільш плідною та перспективною для дисертанта в сучасному західному декартознавстві є тенденція конструктивного подолання епізодичного та фрагментарного висвітлення місця проблеми людини в шуканнях мислителя, що уможливорює змістовний діалог двох епох щодо сучасних проблем. Вивчення текстів нинішнього покоління дослідників важливе, насамперед, як демонстрація форм «зняття» усталених уявлень щодо гносеоцентризму філософування Нового часу і, в першу чергу, Декарта. На перший план виходить уявлення про центральну роль людини як «міри всіх речей», яка за допомогою мислення визначає спосіб існування речей зовнішнього світу. Інакше кажучи, специфіка сучасної деконструкції усталених уявлень про своєрідність філософії Декарта має вигляд критичного переосмислення образу радикального антропоцентризму. Її найбільш перспективними проявами дисертант вважає увагу до сполученості людини і Бога, встановлення меж у наслідуванні методології математики, визнання конститутивності мистецтва, перевідкриття істотності телеології поза межами фізики, важливості метафізичних вимірів людської природи, пов'язаних з емоційно-чуттєвою сферою, значущості запиту епохи на розбудову антропології як підґрунтя етики.

Пункт 1.2.2. «Перспективи декартознавства у світлі вітчизняних історико-філософських напрацювань». Аналізуючи певні здобутки вітчизняного декартознавства, автор наголошує на методологічній значущості розробок антропологічної проблематики в рамках Київської світоглядно-антропологічної школи філософії. Окреслюючи основні моменти вітчизняних історико-філософських напрацювань стосовно спадщини Декарта, дисертант підкреслює їх суголосність здобуткам західного декартознавства. Йдеться про загальнозначущість антропологічного запиту Нового часу, осмислення метафізичності людської природи, її вольової компоненти та свободи,

особистісний характер філософування, конститутивну роль мистецтва тощо, тобто про перспективність подальшого поглиблення зазначених напрацювань.

Підрозділ 1.3. «Запит на антропологію в філософуванні Нового часу».

Пункт 1.3.1. «Ключова роль антропології в англійському емпіризмі (Гобс, Лок, Берклі та Г'юм)». Сучасне звертання до філософії Нового часу демонструє істотність для її мислителів запити епохи на розбудову антропології, що актуалізує потребу особистої відповіді. Свідченням цього є критичне ставлення до усталених дегуманізованих стереотипів і традиції редукувати філософію до гносеології та онтології. Аналіз мотивів шукань представників британського емпіризму (Гобса, Лока, Берклі та Г'юма) засвідчує як важливість одвічних світоглядно-філософських питань, так і завдань самопізнання та саморозбудови. Уже поверхнєве знайомство з текстами англійських емпіриків дозволяє переконатися у спорідненості їх проблематики з шуканнями Декарта. Йдеться про критичне переосмислення усталеного з часів античності бачення людини як раціональної істоти, вивчення можливостей та меж людського пізнання, аналіз умов існування свободи людини, співвідношення розуму та пасій тощо. Істотним моментом позиції Гобса є визнання тісного зв'язку проблеми окреслення основних вимірів природи людини з власним самопізнанням. Репрезентативною є антропологічна інтенція філософування у Лока, яка, насамперед, проявляється в його шуканнях шляхів удосконалення людської природи, що для нього означає аналіз форм змістовного поєднання людини і Бога. До проявів парадоксальності його тлумачення людської природи належить, зокрема, теза про важливість метафізики як форми задоволення потреби людини у цілісному баченні світу, що доповнюється наголошенням на обмеженості чуттєвої рецепції. Вихід за вузькі межі уявлень про філософію як гносеологію уможливорює рецепцію текстів Берклі як осмислення проблеми людини. Перед нами відкриваються нові грані його творчості: йдеться про зосередженість зусиль мислителя на пошуках форм захисту внутрішнього світу людини від руйнівного впливу науки та скептицизму. Змістова спорідненість позицій Декарта і Берклі проявляється у високій оцінці свободи людини, яка для них несумісна з теоріями атеїстів. Найбільш глибоким проявом антропологічної інтенції філософської думки Нового часу є позиція Г'юма, який сприймає її як грандіозний незавершений антропологічний проєкт. Парадоксальність його позиції полягає в тому, що людська природа є одночасно і найбільш запитаною, і найбільш знехтуваною. А тому одним із основних завдань автор «Трактату про людську природу» вважає реалізацію коперникіанського перевороту в етиці та подолання її гіпотетичного характеру. З'ясовуючи загальні чинники актуалізації вчення про людину у представників англійського емпіризму, дисертант відносить до них контекст розпочатої Коперником наукової революції, змістовне завершення якої передбачає вихід за межі редукованого бачення природи людини: по-перше, як складової цілісного образу світу та як вихідного пункту в процесі обґрунтування достовірності нової картини світу; по-друге, як базису в процесі розбудови нової етики.

Пункт 1.3.2. «Розбудова антропології в процесі захисту релігії (Б. Паскаль)». Переосмислюючи поширені уявлення про пріоритетність вчення

Паскаля як першої антропології Нового часу, дисертант наголошує на їх дискусійності в сучасному контексті. Рецепція Паскаля, як автора трагічного гуманізму, кваліфікується змістовно спорідненою з вченням Декарта про людину. Спільним мотивом їх філософування є проблема належних засад людської поведінки. Для Паскаля є неприйнятною гносеологізація філософії (яку він хибно пов'язує з Декартом), що ускладнює осмислення ключових світоглядних питань. Істотною вадою орієнтації на об'єктивну істину природознавства він вважає принципову нездоланність трагічних аспектів людської природи. Для обох мислителів серйозною перешкодою на шляху вдосконалення природи людини є наївний оптимізм атеїстів, які нехтують власним покликанням та існуванням Бога. І Декарт, і Паскаль високо цінують релігійне розуміння людської природи, визнаючи важливість сполученості людини і Бога. Відмінність їх підходів полягає в баченні шляхів її вдосконалення. Характерно, що в пошуках способу конструктивного подолання фрагментарності раціональної компоненти людської природи, обидва звертаються до чуттєво-емоційного світосприйняття. Сьогодні спадщина Паскаля цікава нам, насамперед, як оригінальний варіант антропологічного проєкту епохи, змістовно споріднений із вченням Декарта.

Другий розділ «Перші форми оприявлення антропологічного проєкту Декарта» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 2.1. «Антропологічні прозріння Декарта в «Ранніх записках»*» вирішуються завдання змістовного спростування дегуманізованої рецепції етапу становлення філософського вчення мислителя та окреслення першої форми вираження запиту Нового часу на розбудову антропології.

Вивчаючи «Ранні записки» в контексті сучасного запиту на осмислення феномену людини у шуканнях Декарта, слушно зауважити конструктивне подолання ним спокуси дегуманізованої інтерпретації базового проєкту філософування. Йдеться про вихід за межі вузького розуміння контексту, проявами якого є: а) уявлення про детермінуючий вплив наукової революції та нігілізм стосовно мистецтва, етики та теології; б) екстраполяція деперсоналізованої раціональності на інтерпретацію природи людини. Вивчення шукань мислителя (в контексті розпочатого Коперником світоглядного перевороту), уможливорює тематизацію інваріантних світоглядно-філософських питань, серед яких першорядною є проблема покликання людини у Всесвіті. Зміст тексту «Ранніх записів» дає достатні підстави для гуманістичної інтерпретації виклику епохи та пов'язування позиції Декарта, насамперед, із осмисленням трансформації людської природи в її суцюзі та належному вимірах. На противагу поширеним дегуманізованим тлумаченням його світогляду, дисертант акцентує увагу на опосередкованому характері впливу наукової революції на спосіб філософування мислителя. В даному контексті ранні нотатки демонструють зосередженість уваги їх автора на проблемах свободи та покликанні людини у Всесвіті.

Оцінюючи текст «Ранніх записів» крізь призму сучасного запиту на антропологію, дисертант тлумачить дистанціювання Декарта від спокуси

універсалізації способу мислення природничих наук як форму прояву турботи про збереження людської свободи.

Інтерпретуючи актуалізацію антропології як форму завершення коперникіанської революції, дисертант кваліфікує антропологічно-етичний мотив як рушійну силу філософування мислителя. Найбільш яскравим виразом останнього є питання про належні засади людського існування зі знаменитих снів 1619 року – «Яким шляхом я піду?». Також до числа доленосних прозрінь цього періоду належить окреслення сполученості «людина – Бог» як інваріантного моменту його спадщини.

Підрозділ 2.2. «Пошуки автентичної форми вираження антропологічного проєкту в процесі роботи над «Правилами для керування розумом»». Обґрунтовуючи антропологічний характер шукань мислителя під час роботи над цим незавершеним текстом, дисертант окреслює форми його змістовної спадкоємності з «Ранніми записами». Нові перспективи відкриває перехід до більш широкого розуміння контексту написання цієї роботи та приватне листування, яке уможливорює спростування редукціоністського тлумачення «Правил» та обґрунтування ключової ролі антропологічного мотиву. І хоча значна частина «Правил» присвячена рефлексії специфіки математичного знання, основна увага їх автора зосереджена на проблемі вираження граничних засад способу існування людини. Переконливі аргументи для обґрунтування цієї позиції знаходяться на сторінках досі недооціненого дослідниками творчості Декарта його приватного листа до Мерсена. На його сторінках озвучується прозріння щодо оптимального способу оприявлення антропологічного мотиву, що зупинило написання цієї роботи. Концентрованою формою виразу дистанціювання Декарта від ідеї детермінуючого впливу наукової революції на спосіб філософування є «новий проєкт», що народився в свідомості мислителя в процесі роботи над цим текстом. Для Декарта залишається незаперечною актуальність означеного раніше ключового питання про належні засади людської поведінки, яке нині набуває дещо іншого вигляду – «Чим мені необхідно керуватися в житті?». Дисертант привертає увагу до ключового статусу математичного знання, яке, водночас, являє собою і максимально можливу достовірність, і в той же час покликане виконувати роль взірця для наслідування в процесі власне філософських пошуків. До числа основних проявів важливості антропологічного інтересу належить ідея істотної відмінності граничних засад людської поведінки від світу природи та важливості дистанціювання від останнього як умови збереження свободи людини. Нині незаперечно, що йдеться про відмову Декарта від наївності способу світосприйняття, тобто некритичного ототожнення мислення та буття. Вбачаючи в останньому загрозу для свободи людини, він формулює ідею істотної відмінності між нашими уявленнями про речі та їх реальним способом існування, яку зазвичай пов'язують із іменем Канта. Дисертант наголошує на доленосній важливості цього знакового листа для творчості мислителя, до проявів якої належить ідея доцільності оновлення метафізики, яка для Декарта тісно пов'язана з його концепцією людської природи.

Підрозділ 2.3. «Антропологічні виміри філософування Декарта в процесі розбудови нової картини світу («Світ», «Людина» та «Дискурсія про метод»)». Однією з передумов прояснення місця антропології у спадщині Декарта на цьому етапі є увага до обраних ним форм змістовного наповнення «нового проєкту». Нині істотною перешкодою на цьому шляху є поширені уявлення щодо моністичності позиції мислителя та редукованості базової інтенції його шукань. Йдеться про необхідність взяти до уваги змістовну спорідненість структурних компонентів задуманої ним філософської системи, які вперше означені в тексті «Дискурсії» та конкретизовані в Передмові до «Принципів» 1647 року.

Розкриваючи форми увиразнення антропологічного інтересу в текстах цього періоду, неможливо обійти увагою як недвозначну назву незавершеного трактату «Людина» (задуманого як остання глава «Світу»), так і озвучену Декартом в приватному листі першу назву «Дискурсії», яка покликана привернути увагу до проблеми вдосконалення природи людини. Йдеться про «Проект всезагальної науки, яка спроможна підняти людську природу на більш високий щабель досконалості». Також у дисертації обґрунтовується правомірність тлумачення змісту першої частини тексту «Дискурсії» як форми відповіді на запит Нового часу на розбудову антропології. Формою змістовного оприявнення цього сполучення для Декарта є наголошення на метафізичності людської природи, до проявів якої також належать дистанціювання від спокуси абсолютизації людського мислення як антропоцентризму, визнання меж людського пізнання та неможливості повної дедукції образу світу з мислення людини. Дисертант вбачає змістовну спадкоємність означених моментів із наявною в «Правилах» ідеєю радикальної відмінності наших уявлень про світ і зовнішніх речей, яка тут набуває вигляду ідеї принципової відмінності етики від фізики.

До числа найбільш репрезентативних форм прояву домінуючого в «Дискурсії» антропологічно-етичного мотиву належать: а) теза мислителя про гіпотетичність фізичного знання та безумовну певність знань людини про саму себе; б) бачення внутрішнього світу людини як єдності ума і волі, що уможлиблює тлумачення способу вдосконалення людської природи як формування звички до істини; в) звертання мислителя до мистецтва та сполучена з ним конститутивна присутність його особистості у філософії. Розгляд чинників поширених ілюзій щодо редукованості Декартом основних сфер філософування до знеособлених фізики та гносеології свідчить про: а) вузьке бачення контексту епохи та перебільшення значущості контексту створення тексту «Дискурсії», що був написаний як вступ до природничо-наукових творів; б) нехтування тією обставиною, що ключові ідеї антропології, етики та метафізики викладалися в формі, орієнтованій на «слабкі уми».

У третьому розділі **«Місце антропології в філософській революції Декарта»**, який складається з двох підрозділів, окреслюється специфіка метафізичного етапу творчості мислителя, що змістовно пов'язаний зі здійсненою ним філософською революцією. Своєрідність позиції Декарта на цьому етапі проявляється в автентичній формі викладу антропології, етики та

метафізики, як форм завершення розпочатої Коперником революції та у переході до цілісного тлумачення природи людини.

У підрозділі 3.1. аналізуються **«Граничні підстави людської поведінки як предмет першої філософії Декарта («Медитації про першу філософію»)»**. Вивчаючи сьогодні «Медитації», як його найбільш досконале творіння, насамперед варто зосередити увагу на проблемі граничних засад людської природи. Для нас важливою є обрана ним автентична форма викладу «нового проєкту» як типу метафізики, зосередженого на сполученні «людина – Бог». В умовах дискусійності питання про спосіб тлумачення спорідненості «Дискурсії» та «Медитацій», дисертант наголошує на їх змістовній спадкоємності щодо проблеми граничних засад людської поведінки, уособленням якої є метафізична антропологія. В даному контексті всі інші варіанти тлумачення першої філософії французького мислителя (сцієнтистська, технократична та релігійно-філософська) розглядаються як її поверхові версії. Істотними вадами перших двох редукованих концепцій є абсолютизація cogito як прояву антропоцентризму Декарта та нехтування своєрідністю базової настанови «Медитацій» на саморозбудову, проявом якої є доказ існування Бога. Дискусійним місцем релігійно-філософської концепції метафізики Декарта як онто-тео-логії є пріоритетна увага до апологетичного мотиву філософування, яка супроводжується недооцінкою її секулярних аспектів. Дисертант обґрунтовує тезу про те, що належна увага до факту конститутивної присутності людської природи в доказах метафізики уможлиблює розуміння сентенції Декарта щодо відкриття ним у метафізиці більш переконливих доказів, ніж геометричні. До форм прояву останньої в метафізиці належать спосіб спростування ним атеїзму та ідея важливості для людини «величі Всесвіту».

Характер тлумачення Декартом свободи людини на сторінках основного метафізичного твору спирається на розробки цієї теми в попередніх творах і демонструє зосередженість уваги на рефлексії умов можливості вертикальних вимірів людського духу, тобто саморозбудови особистості.

Підрозділ 3.2. **«Декарт про шляхи вдосконалення людської природи (листи 40-х років, «Принципи філософії» та «Пасії душі»)»**. Спростовуючи дегуманізований образ вчення Декарта, дисертант акцентує увагу на чільному місці антропологічно-етичного мотиву філософування в останнє десятиліття творчості. Запорукою успішної реалізації означеного завдання є рецепція його творів як форм завершення розпочатої Коперником світоглядно-філософської революції, найважливішими компонентами якої є енциклопедичне бачення світобудови, (що увінчується вченням про людину) та змістовний синтез попередніх підходів до осмислення проблеми належного. Цей період творчості Декарта є змістовним продовженням першої філософії «Медитацій», де реалізується настанова на дослідження цілісної природи людини.

Маючи на увазі постійне звертання Декарта до образу маски в останній період його творчих шукань, дисертант пропонує свій спосіб прояснення тези мислителя про вивчення пасій з позицій фізики. Йдеться про амбівалентність поняття фізики, що передбачає одночасну реалізацію як настанови на усунення суб'єктивності, так і турботи про неї, як про ключову компоненту цілісної

картини світу. Репрезентативним проявом важливості суб'єктивності для Декарта є ключова роль подиву в запропонованій ним класифікації пасій. У дисертації обґрунтовується доцільність пов'язування подиву з радикальною зміною становища людини у Всесвіті та розуміння його як форми запитування щодо її покликання та можливості саморозбудови.

Для дисертанта текст «Пасій» є реалізацією настанови Декарта на самопізнання людини, що включає як повернення до ідеї обмеженості ума та визнання конститутивної ролі таїни, так і цілісне бачення людської природи як носія свободи. Формами їх поглиблення є виклад основних положень «досконалої етики», що передбачає опанування пасій як передумови людського щастя.

Розділ четвертий «Історико-філософська рецепція антропологічного проєкту Декарта» складається з п'яти підрозділів.

Підрозділ 4.1. «Гегель про наявність та маргінальний характер антропології Декарта». У центрі уваги знаходиться питання про евристичний та конструктивний потенціал гегелівського розуміння методології історії філософської думки. Дисертант наголошує на контраверсійності позиції автора панлогізму, де проголошені ним принципи уможливають автентичне тлумачення незавершеного антропологічного проєкту Декарта, однак спосіб їх реалізації на сторінках «Лекцій з історії філософії» анігілює означені можливості. Йдеться про парадоксальне поєднання протилежних принципів, а саме: акцентування важливості метаісторичних аспектів історії філософії контрастує з відведенням вченню Декарта певних місця та функцій, зумовлених лінійною концепцією історії думки. До числа проявів цієї наївності належать характеристика методу філософії як наслідування математики, бачення природи як механіки, редуковане тлумачення доказу існування Бога тощо. Пов'язуючи запит епохи Нового часу з настановою на осягнення об'єктивної знеособленої істини, Гегель тлумачить розбудову та обґрунтування фізики як першочергове завдання Декарта. Відтворюючи парадоксальність позиції великого француза, він наголошує на наївності його позиції, за якою приховується глибина думки. До форм прояву означеної парадоксальності у Гегеля також належать: а) бачення ним метафізики взагалі як форми репрезентації вищих цінностей та, водночас, редукція першої філософії Декарта до обґрунтування наукової картини світу; б) пов'язування *coqito* з певними інструментальними функціями. Поза увагою фундатора історії філософії як науки не залишився намір Декарта розбудувати антропологію та етику, однак внутрішні потреби його філософської системи зумовлюють їх недооцінку. Наслідком недостатньої уваги до незавершеності творчості Декарта є маргіналізація його антропологічного проєкту. І хоча для Гегеля незаперечним є факт конститутивного впливу непересічної особистості Декарта на спосіб філософування Нового часу, він не зміг запропонувати його задовільну інтерпретацію.

У підрозділі 4.2. «**Концепція К'єркегора як реабілітація особистісної інтенції картезіанського філософування**» дисертант продовжує вивчення способів експлікації антропологічного проєкту французького філософа в історії європейської думки. Навіть побіжне знайомство з текстами данського мислителя

засвідчує, що його спосіб інтерпретації образу Декарта неможливо досягнути поза гегелівською рецепцією. Критичне ставлення до неї значною мірою зумовлене істотною зміною контексту звертання до цієї непересічної постаті. Дисертант наголошує, що опонуючи Гегелю, К'єркегор на місце філософії, як відображення всезагального духу часу, ставить індивідуальну потребу саморозбудови. Нинішній рівень науки надає достатні підстави для визнання духовної близькості способу світосприйняття Декарта та К'єркегора. Правомірність останньої тези підтверджується змістовною спорідненістю деяких образів і метафор у їхніх текстах. У процесі реконструкції ключових моментів позиції батька сучасної філософії К'єркегор, на противагу Гегелю, зосереджує увагу на проблемі свободи та умов її можливості. Повертаючись до правомірної тези свого попередника щодо гіпотетичності принципу тотожності мислення і буття, він погоджується з нею та визначає укоріненість його в недосконалій природі людини. А тому відстоюючи ідею укоріненості філософських ідей в особистості мислителя, данський мислитель повстає проти тлумачення *cogito* як знеособленого мислення та тези про домінування в текстах Декарта настанови на розбудову знеособленої картини світу. Наголошуючи на парадоксальності природи істини, К'єркегор кваліфікує усвідомлення людиною власної суб'єктивності і плинності як розгортання вічної філософії. Вбачаючи істотну ваду філософування Нового часу у штучному відриві мислення від людини, він вказує на марність спроб доказу існування Бога поза увагою до способу існування людини, оскільки їх основою є небезпечне протиставлення віри і знання. Відводячи в своїй ієрархії цінностей чільне місце вірі як формі прояву первинної сполученості людини і Бога, К'єркегор пропонує дискусійну інтерпретацію релігійних мотивів як головних чинників філософування Декарта.

У даному контексті своєрідним синтезом до означених вище підходів є розроблений на базі «філософії життя», який відкриває нові перспективи в процесі осмислення спадщини французького мислителя. Йдеться про матеріал, викладений на сторінках *підрозділу 4.3. «Актуалізація антропології Декарта у Дільтея»*. Матеріалом для цього підрозділу, насамперед, є ідеї, означені в останні роки творчості Дільтея. Відкриті ним нові можливості постають як змістовне спростування позірної тези про спрямованість зусиль людини на опанування зовнішнього світу. Повстаючи проти істотного збіднення природи та людини, Дільтей пропонує вважати вихідним пунктом філософії Декарта цілісне бачення природи людини. В даному контексті логічні критерії втрачають свою дієвість перед обличчям життєвих потреб особистості Нового часу та аксіоматичною є пріоритетність етики як вчення про шляхи самореалізації людини. Послідовно реалізуючи настанову на цілісне бачення життя як критерій філософування, Дільтей вважає за доцільне визначати специфіку вчення Декарта як своєрідний синтез філософських ідей періоду наукової революції та попередньої теологічної епохи («новий теологічний раціоналізм»). Особливо цінним для сьогодення дисертант вважає прагнення Дільтея відмежувати позицію Декарта від антропоцентризму як прояву поверхових оцінок статусу людини у Всесвіті. Пріоритетність особистісної компоненти в процесі філософування знаходить своє відображення в тлумаченні ним метафізики

Декарта як виразу його особистості. Експлікуючи граничні засади цієї позиції, він наголошує на базовій ролі свободи, визначаючи специфіку позиції великого француза як «ідеалізм свободи». Відкритість і неупередженість підходу представника «філософії життя» до осмислення свого геніального попередника дозволяє вбачати у його спадщині споріднені антропологічні ідеї. До них належать: а) висока оцінка мистецтва та поезії як виразу повноти життя; б) визнання важливості чуттєво-емоційної складової людської природи. До числа недостатньо прояснених Дільтеєм проблем належить питання про передумови та чинники метафізичного тлумачення людини як підґрунтя європейського філософування Нового часу.

Підрозділ 4.4. «Перевідкриття ключової значущості феномену людини у Гуссерля». Оцінюючи духовний клімат початку ХХ ст. як занепад філософії, засновник неокартезіанства пов'язує з осмисленням антропологічних проблем. Теза про їх важливість для засновника феноменології є незаперечною для його сучасних дослідників. Деструктивним наслідком орієнтації філософування на позитивні науки є руйнація підґрунтя для постановки світоглядних проблем, найважливішими з яких є питання про справжнє життя людини, про смисл історії, етико-релігійні проблеми тощо. Необхідною передумовою його відновлення у Гуссерля є радикалізація методу Декарта, тобто вихід за вузькі межі методології природничих наук. При цьому він озвучує дискусійну тезу про те, що Декарт, як учасник наукової революції, не встояв проти спокуси екстраполювати методологію математики поза її власні межі. Експлікуючи чинники детермінуючого впливу наукової революції на спосіб мислення Декарта, Гуссерль наголошує на нехтуванні ним пережитого «потрясіння», в результаті якого його власне **Я** постало як «найбільша з усіх загадок». Вагомим наслідком недостатньої радикальності позиції Декарта він вважає відсутність у його спадщині філософії як егології. Ілюструючи власне бачення тих перспектив, що були втрачені внаслідок непомітного рокового повороту великого француза у вигляді субстанціоналізації еґо, Гуссерль звертається до історії думки. На його думку, уже давні греки усвідомлювали небезпечність екстраполяції природничо-наукового способу мислення на сферу наук про дух. А оскільки цей урок історії не був засвоєний, то філософія початку ХХ ст. все ще демонструє неспроможність подолання притаманної попередникам «невикорінюваної наївності». До проявів останньої він відносить панраціоналізм, «фізикалістський раціоналізм», «натуралістичний об'єктивізм», які зумовлюють недооцінку важливості антропологічного аспекту філософування. Звинувачуючи свого геніального попередника в ототожненні внутрішнього світу зі знаннями та у відсутності адекватної оцінки тих перспектив, які йому відкрилися, Гуссерль вбачає своє покликання в змістовній розробці вчення про суб'єктивність як смисловий епіцентр Всесвіту. Окреслюючи власні новації на шляху подолання дегуманізованої метафізики та доцільності конструктивної розробки принципово іншого її типу, він наголошує на необхідності переходу до більш широкого розуміння раціональності, природи, цілісного бачення людини тощо. Вивчаючи сьогодні оригінальність позиції Гуссерля в тлумаченні феноменології як

неокартезіанства, важко оминати увагою спорідненість його ідей з ходом думки Декарта.

Підрозділ 4.5. «Гайдеггер про шляхи подолання техноморфної реценції антропології Декарта» присвячено розгляду концепції засновника фундаментальної онтології щодо місця антропологічного проєкту великого француза в сучасному дискурсі. Істотною перешкодою на шляху його змістовного осмислення донедавна були хибні уявлення щодо другорядності французького мислителя для Гайдеггера, які спростовані в публікаціях останніх років. Вони дають достатні підстави для тези про Декарта як постійного попутника та учасника незавершеного діалогу впродовж багатьох десятиліть. Для Гайдеггера, на відміну від його вчителя, є аксіоматичним антропологічний характер філософування Нового часу, найбільш яскравим втіленням якої є вчення Картезія. Істотною перешкодою на шляху змістовної реалізації означеної інтенції є техноморфне тлумачення Гайдеггером запиту Нового часу, тобто теза про детермінуючий вплив засад техногенної цивілізації. Драматичність ситуації зумовлена напругою між уявленнями про повну експансію методології наукової революції на розуміння людини та існуванням її меж як форми прояву турботи про людське в людині. В означеному контексті доленосним для Гайдеггера є питання про те, чи означає знеособленість мислення людини відсутність можливості існування священного і божественного та чи редукуються мотиви філософування Декарта до прагнення технічного опанування природи (яке включає в себе знищення простору для існування мистецтва). Дисертант переконаний, що орієнтація Гайдеггера на моністичну інтерпретацію базової інтенції філософського вчення Декарта значною мірою унеможливила цілісну реконструкцію його вчення як розгалуженої системи. Незаперечність тези про детермінуючий вплив техногенної цивілізації на світогляд великого француза унеможливує осмислення його філософії як осмислення проблеми покликання людини у Всесвіті. Результатом означених зрушень є: а) спотворення змісту ключових філософських понять Декарта, б) нехтування його масштабною філософською революцією, в) упередженість щодо своєрідності способу тлумачення Декартом антропології, метафізики, етики, теології та поезії. І хоча поза увагою Гайдеггера не залишилася неоднозначність змісту ключових понять Декарта, на сторінках його творів відсутнє змістовне поглиблення цієї амбівалентності. У процесі інтенсивних шукань власного бачення витоків сучасної антропології він наголошує на спорідненості позицій Декарта і Ніцше. Відсутність змістовного розкриття останньої укорінена в її несумісності з базовою для Гайдеггера опозицією буття і сущого.

Розділ п'ятий «Метафізична антропологія Декарта в контексті сучасних шукань» складається з трьох підрозділів і присвячений окресленню форм актуалізації ключових положень концепції мислителя в нинішню епоху.

У підрозділі 5.1. «Антропологічний вимір картезіанської метафізики в контексті кризи техногенної цивілізації» дисертант зосереджує увагу на парадоксальності звучання базових ідей мислителя в нинішню епоху карколомних змін. Вивчення дослідницької літератури засвідчує потужність тенденції критичного переосмислення донедавна майже хрестоматійних

тлумачень творчості Декарта як втілення редукціоністської настанови. Репрезентативним прикладом є радикальна зміна акцентів у способі тлумачення відомої тези з «Дискурсії» про прагнення знайти «твердий ґрунт», яка для Декарта важлива не стільки в ракурсі гносеології, скільки в контексті його шукань моральних засад людської поведінки.

Свідченням конструктивного подолання редукованих варіантів філософії Декарта є поширення в сучасній дослідницькій літературі тези про амбівалентність його позиції. Йдеться про співіснування настанови на кардинальне перетворення світу з альтернативною зосередженістю на пошуку форм гармонійного співіснування людини зі світом. Одна з форм означення цієї амбівалентності – тлумачення філософування Декарта як синтезу двох протилежних настанов, де споглядальна репрезентує притаманний античності, а діяльнісна – притаманний Новому часу спосіб ставлення людини до світу. Специфіка способу їх тлумачення в наші дні пов'язана з усвідомленням обмеженості настанови на експансію редукціоністської діяльності та необхідності її доповнення настановою на досягнення вертикальних вимірів людського духу. В означеному контексті слушною є увага до метафізичної потреби як атрибуту людської природи та визнання її конститутивної важливості. Проявами останніх на нинішньому етапі філософування є тенденція посилення уваги до понять особистості та її моральних засад, чеснот, образ Бога тощо, які суголосні сучасним інтерпретаціям філософської системи Декарта.

Знайомство з тенденціями новітньої дослідницької літератури свідчить про важливість для філософської думки її позанаукових форм, що супроводжується як критичним переосмисленням уявлень про редукованість раціоналізму французького мислителя до інструментальної раціональності, так і визнанням правомірності вживання поняття гуманістичної раціональності у процесі осмислення спадщини Декарта.

Підрозділ 5.2. «Скептицизм Рене Декарта та сучасні реценції».

З'ясовуючи своєрідність способу ставлення французького філософа до скептицизму, варто зосередити увагу на характері критичного переосмислення його позиції в сучасній літературі. Мається на увазі правомірність тлумачення Ричардом Попкіним скептицизму Декарта як переходу від «тріумфу» до «трагедії». У даному контексті не підлягає сумніву важливість здійсненої ним філософської революції. Йдеться, принаймні, про її три основних аспекти: а) про спрямованість філософських шукань Декарта; б) про спроможність людини за допомогою рації окреслити належні принципи поведінки людини; в) про спосіб залучення людської природи до процесу філософування. Нині очевидно є а) обмеженість усталених підходів до інтерпретації означених моментів, де філософія Декарта постає як дегуманізована гносеологія, а людина є лише абстрактним носієм раціональності та б) специфіка сучасної рецепції вчення французького мислителя, яка передбачає увагу до онтологічного статусу людини як втілення сумнівності. Інакше кажучи, наукова література демонструє посилену увагу до укоріненості сумніву в людській природі. Успішність зусиль великого француза щодо приховування власних переконань та істотності для нього антропологічного інтересу значною мірою уможливило прояснення

чинників певної «сліпоти» дослідників його антискептицизму. Істотним чинником осягнення картезіанського варіанту спростування скептицизму дисертант вважає увагу до тексту «Медитацій», де їх автор наводить свої аргументи як щодо радикалізації сумніву, так і щодо скромного місця його радикальної версії. Конститутивним чинником останнього є залучення особистості мислителя до процесу філософування. Уважне переосмислення спадщини Декарта в контексті аналізу його способу ставлення до скептицизму свідчить, що для нього сумнів (як і гносеологія) не є самодостатнім, а є необхідним етапом на шляху самопізнання людської природи та визначення засад власного існування.

Специфіка тлумачення останніх є предметом окремої уваги в *підрозділі 5.3. «Вчення про людську природу як фундамент картезіанської етики»*. Сучасна дослідницька література, зі сферою етики пов'язані найбільш істотні деформації філософського вчення мислителя, основою яких є фрагментарне бачення характеру його філософської революції. Передумовою автентичного осягнення позиції Декарта як змістовної розробки власного етичного вчення дисертант вважає визнання важливості запиту епохи Нового часу щодо проблеми належних засад людської поведінки. Останній, як було продемонстровано раніше, має у спадщині мислителя наскрізний характер. До числа основних форм оприявлення цих спотворень належать поширеність техноморфного тлумачення базової інтенції, що доповнюється уявленнями про неістотність етики та нехтування метафізичним виміром людської природи й ключовим характером антропологічного мотиву. Нові перспективи в процесі сучасного вивчення антропологічного виміру шукань Декарта відкриває потужна тенденція його реабілітації в літературі останніх років, яка насамперед пов'язана з інтерпретацією його текстів останнього періоду творчості (в першу чергу підсумкового твору «Пасії душі»). Йдеться про створення фундаменту для змістовної реконструкції задуманої ним досконалої етики, яка для нього тісно поєднана з першою філософією як метафізичною антропологією. Експлікація способу функціонування етичного мотиву супроводжується переглядом усталених уявлень про дегуманізований раціоналізм Декарта, зокрема осмислення позараціональних вимірів людської природи, рефлексією щодо природи субстанційного союзу ума та тіла, формою оприявлення якого є пасії. Зі сторінок приватних листів перед нами постає прихований від широкого загалу образ Декарта, як любителя мудрості, для якого є неприйнятними ні антропоцентризм, ні повна секуляризація світогляду, ні редукація мислення до холодної калькуляції. Ідеал власного життя для нього, насамперед, пов'язаний з реалізацією настанови на самопізнання та саморозбудову власної особистості, що передбачає опанування людиною своїх пасій та є передумовою щастя.

ВИСНОВКИ

Звертання до сучасної дослідницької літератури свідчить про те, що відходить у минуле усталений образ вчення Р. Декарта як апологета наукової революції та рупора техногенної цивілізації й спостерігається посилений інтерес

до антропологічних пошуків мислителя. Змістовне осягнення досі прихованої антропології Декарта супроводжується переглядом узвичаєних уявлень про безпосередній вплив наукової революції на спосіб його філософування.

Аргументуючи правомірність більш широкого бачення спадщини французького мислителя, дисертант акцентує увагу на чинниках актуалізації антропологічно-етичного мотиву як форми завершення розпочатої Коперником революції та на основних мотивах його приховування.

До числа перших належать: а) інтерес до одвічних світоглядно-філософських проблем; б) завдання розбудови нової картини світу; в) обґрунтування достовірності наукового знання та засад власної етики. До числа других належать прагнення приховати ключову роль етичної проблематики як форми розв'язання проблеми вдосконалення природи людини.

Дисертант обстоює правомірність кваліфікації картезіанської інтерпретації першої філософії як метафізичної антропології, в центрі уваги якої знаходиться осмислення умов можливості саморозбудови людиною самої себе як особистості.

У сучасній дослідницькій літературі відбувається істотна трансформація образу практичної філософії Декарта, де на перше місце виходить вдосконалення природи людини за допомогою медицини та етики. Нині атрибутивні риси філософського доробку Декарта виглядають як: а) визнання конститутивної ролі особистості, без якої неможливо досягнути самотутню оригінальність та масштабність його непересічних ідей; б) розуміння метафізики та етики як власне картезіанського варіанту завершення розпочатої Коперником революції; в) вихід за межі наївної рецепції наукової революції та звертання до евристичного потенціалу мистецтва.

У даному контексті варто відзначити важливість для мислителя завдання виявлення форм опанування власної волі та осмислення способів сполученості людини і Бога. Уточнюючи характер філософської революції Декарта, дисертант обґрунтовує правомірність пов'язування проблематики тексту незакінчених «Правил» із першою рефлексією мислителя щодо базових принципів метафізичної антропології. Уже на сторінках цієї ранньої праці наявні глибокі метафізичні прозріння, змістовно схожі з відомими ідеями Канта про передумови існування свободи у вигляді тези про межі теоретичного пізнання та істотну відмінність наших знань про речі та самих речей. Свідоме та майстерне приховування Декартом власної світоглядної позиції значною мірою зумовило амбівалентне звучання його текстів, тобто напругу між замаскованою особистісною позицією мислителя та позірною спрямованістю основної уваги автора на розробку та обґрунтування деперсоналізованої фізики. До числа вагомих аргументів щодо значущості для Декарта антропологічної інтенції належать озвучена в приватному листі перша назва «Дискурсії» та позитивний результат власної спроби дисертанта прочитати її текст як трактат про природу людини. У контексті більш широкого бачення філософської революції Декарта необхідно взяти до уваги парадоксальність його тлумачення людини як фізико-метафізичної істоти, що поступово увиразнюється на сторінках текстів сучасних декартознавців. У процесі обґрунтування важливості антропологічно-етичного мотиву філософування Декарта доцільним є звертання до його історико-

філософської рецепції. Остання упродовж двохсот років переконливо демонструє неможливість вкласти розбудовану Декартом систему філософських знань у Прокрустове ложе дегуманізованої філософії. Нині, все більш переконливо, на зміну узвичаєному образу вчення Декарта як розробника горизонтальних рівнів раціональності (пов'язаних із пізнанням та перетворенням світу), приходять визнання істотності для мислителя її вертикальних вимірів, утіленням яких є антропологія та розбудовані на її базі етика та метафізика. Суголосність ідей Декарта нинішнім пошукам засвідчується запитом європейської історії ХХ ст. на осмислення метафізичності людської природи, який визначається поняттям «метафізична антропологія» у розвідках знаних мислителів ХХ ст. (М. Гайдеггер, М. Шелер, М. Бердяєв, Г. Марсель, М. Фуко).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Малівський А. М. Незнаний Декарт: антропологічний вимір у філософуванні: монографія. Дніпро: Герда, 2019. 300 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Малівський А. М. Проблема людини в філософії модерну: Декарт і Паскаль. *Філософія. Культура. Життя*. Дніпропетровськ. 1999. Вип. 6. С. 98-104.

3. Малівський А. М. Антропологічний вимір картезіанської метафізики в контексті кризи техногенної цивілізації. *Sententiae*. Вінниця. 2006. №1-2. С. 22-29.

4. Малівський А. Проблема співвідношення віри та знання в картезіанській метафізиці. *Sententiae*. Вінниця. 2008. № 2. С. 20-29.

5. Малівський А. Н. Антропологическое измерение метафизики: «диалог» Хайдеггера с Декартом. *Вісник Дніпропетровського університету (Соціологія. Філософія. Політологія)*. Дніпропетровськ, 2007. Вип. 16. С. 158-166.

6. Малівський А. Н. Антропологізація базового проекту Декарта в сучасній історико-філософській літературі. *Sententiae*. Вінниця. 2013. № 1. С. 51-62.

7. Малівський А. М. Філософія Декарта: базова інтенція та статус антропології. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2013. № 4. С. 108-117.

8. Малівський А. М. Антропологічна компонента онтології Декарта. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2014. № 5. С. 109-119.

9. Малівський А. М. Декартівське осмислення природи людини в «Міркуваннях про метод». *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2014. № 6. С. 137-144.

10. Малівський А. М. Метафізична революція Декарта та трансформація антропологічного проекту в тексті «Метафізичних медитацій». *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2015. № 7. С. 130-139.

11. Малівський А. М. Антропологічна інтенція філософування Рене Декарта та її прояв в тексті «Правил». *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2015. № 8. С. 97-105.

12. Малівський А. М. Антропологічний раціоналізм Декарта та його Гуссерлівська рецепція». *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2016. № 9. С. 96-104.

13. Malivskiy A. The demand for a new concept of anthropology in the early modern age: the doctrine of Hume. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2016. № 10. С. 121-130.

14. Малівський А. М., Хміль В. В. Сучасна рецепція скептицизму Рене Декарта. *Філософія і космологія*. 2017. Т.19. С. 168-179.

15. Малівський А. М. Антропологічний проект як підґрунтя картезіанської етики. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2017. №11. С. 117-126.

16. Малівський А. М., Соколова К. В. Образ природи та людини в практичній філософії Декарта. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2017. № 12. С. 117-126.

17. Малівський А. М. Особистісні мотиви філософування: Картезій та К'єркегор. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2018. №13. С. 124-133.

18. Малівський А. М. Декарт про антропологічне підґрунтя філософування в «Ранніх записах». *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2018. № 14. С. 133-142.

19. Malivskiy A., Khmil V. The problem of forms of completing the Copernicus revolution in modern Cartesian science. *Філософія і космологія*. 2018. Т.21. С. 131-139.

20. Малівський А. М. «Дискурсія про метод» Декарта як проект антропологічної метафізики Нового часу. *Збірник наукових праць «Мультиверсум. Філософський альманах»*. (Препринт / НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди). 2017. Вип. 3-4 (161-162). С. 3-23.

21. Malivskiy A. Doctrine of man in Descartes and Pascal. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2019. № 16. С. 133-142.

22. Malivskiy A. Cartesian Personal Metaphysics. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2020. № 17. С. 156-167.

23. Малівський А. М. Метафізика Декарта як вчення про умови саморозбудови особистості. *Збірник наукових праць «Мультиверсум. Філософський альманах»*. 2020. Вип.1 (171). Т.2. С. 51-68.

Статті, опубліковані за кордоном:

24. Маливский А. Н. Антропологические интенции метафизики: «диалог» Хайдеггера с Декартом. *Международный сб. науч. трудов «Духовная жизнь общества и человека: история и современность»* / под общ. ред. И. В. Вострикова. Воронеж: ВГТА, 2011. Вып. 4. С. 140-154.

25. Malivskyi A., Khmil V. L'Homme as a Cornerstone of Descartes' Anthropology. *Studia Warmińskie*. 2018. № 55. P.107-117.

26. Malivskyi A., Khmil V. «The Passions of the Soul» by R. Descartes as an explication of the anthropological and ethical project. *Studia Warmińskie*. 2019. № 56. P. 149-160.

Інші публікації:

27. Малівський А. М. Картезіанська метафізика в контексті кризи техногенної цивілізації. *Філософсько-антропологічні студії*. Київ: «Стилос» - Дніпропетровськ. 2008. С. 430-435.

28. Малівський А. М. Спадщина Рене Декарта у контексті шукань гуманістичної раціональності. *Гуманітарний журнал*. 2007, зима-весна. С. 50-55.

29. Малівський А. М. Антропологія Декарта як проект антропологічної метафизики. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2012. № 1. С. 110-116.

30. Маливский А. Н. Хайдеггер об антропологических интенциях философствования Декарта. *Збірник наукових праць «Антропологічні виміри філософських досліджень»*. 2013. № 3. С. 14-22.

Публікації за матеріалами конференцій:

31. Малівський А. М. Неоднозначність розуміння раціональності Рене Декартом. *Вимога раціональності. Спадщина Рене Декарта в світі сучасної культури*: матеріали Міжнар. конф. Київ, 1996, С. 76-79.

32. Малівський А. М. Проблема духовності та метафізика Декарта. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. (Філософія)*. Чернівці, 2008. Вип. 410-411. С. 120-124.

33. Малівський А. М. Філософія Рене Декарта в пошуках власного проекту. *Філософія води – Філософія життя*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Трускавець, 28-29 квітня 2009 р.). Трускавець, Дрогобич: «Швидкодрук» 2010. С. 256, С. 135-138.

34. Маливский А. Н. Экзистенциально-антропологическое измерение метафизики Декарта. *Национальная философия в контексте современных глобальных процессов*: материалы междунар. науч. конф. (г. Минск, 16-17 декабря 2010 г.). Минск. «Право и экономика» 2011. С. 43-44.

35. Малівський А. М. Метафізика як форма репрезентації абсолютних цінностей та метафізична революція Рене Декарта. *Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту*: матеріали 72-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19-20 квітня 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 326-328.

36. Малівський А. М. Антропологічна метафізика як альтернатива технократизму. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали І

Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 26-27 квітня 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 56-58.

37. Малівський А. М. Істотні зміни в методології тлумачення Декарта. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали II Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. С. 5-7.

38. Малівський А. М. Антропологічна компонента онтології Декарта в історико-філософському контексті. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали III Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 17-18 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 24-25.

39. Малівський А. М. Антропологічна компонента онтології Декарта в історико-філософському контексті. *Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту*: матеріали 74-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 13-14 травня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014, С. 77-78.

40. Малівський А. М. Феномен людини в «Медитаціях» Декарта. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали IV Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 16-17 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 95-97.

41. Малівський А. М. Філософія Рене Декарта як незавершений проект. *Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту*: матеріали 75-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 14-15 травня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015, С. 475-477.

42. Малівський А. М. Гегелівська маргіналізація антропологічного проекту Декарта. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 14-15 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 56-57.

43. Малівський А. М. Амбівалентність картезіанського вчення про природу. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 13-14 квітня 2017 р.). Дніпропетровськ, 2017. С. 36-38.

44. Малівський А. М. Наукова революція Нового часу та антропологічний проект Декарта. *Філософія. Людина. Сучасність*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 80-річчю Донецького університету. (м. Вінниця, 4-5 квітня 2017 р.). Вінниця. 2017. С. 42-45.

45. Малівський А. М. Антропологічна метафізика Декарта в контексті сучасних дискусій. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали VII Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 19-20 квітня 2018 р.). Дніпро. С. 76-78.

46. Форми присутності антропології в філософуванні Декарта. *Людина, суспільство, комунікативні технології*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14-15 вересня 2018 р.). Харків: Лиман. 2018. С. 168-171.

47. Малівський А. М. Декарт – Ніцше – Гайдеггер. (В пошуках інваріантів європейської філософської антропології). *Вагнер і Ніцше: 150-ліття зустрічі*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 7-8 листопада 2018 р.). Львів. С. 130-133.

48. Малівський А. М. Реабілітація метафізики в сучасній філософії. *Створювальне знання: теоретико-методологічні і практичні аспекти*:

матеріали 2-го круглого столу «Створювальне знання: гуманізм, інновація, самоосвіта». (м. Одеса, 14 червня 2019 р.). Одеса: НУ «ОМА». 2019. С. 29-31.

49. Малівський А. М. Картезіанські Медитації як рефлексії про умови людської свободи. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали VIII Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 18-19 квітня 2019 р.). Дніпро. С. 52-54.

50. Малівський А. М. Метафізика Декарта в контексті сучасних шукань. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали IX Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 16 квітня 2020 р.). Повний текст тез та матеріалів конференції знаходиться за адресою http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPR_20/schedConf/presentations

51. Малівський А. М. Поетичне начало в творчості Декарта. *Створювальна сила знання: матеріали 3-го круглого столу «Створювальне знання: гуманізм, інновація, самоосвіта»*. (м. Одеса, 12 червня 2020 р.). Повний текст тез та матеріалів конференції знаходиться за адресою http://www.onma.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Nash_3_j_Kruglyyustol_NUOMA_12.06.20.pdf

52. Малівський А. М. Метафізика Декарта та проблема духовності. *Філософія і культура в мінливості сьогодення*: матеріали Всеукр. Філософ. читань (м. Дніпро, 24 листопада 2020 р.). НТУ «ДП», 2020. С. 22-24.

АНОТАЦІЯ

Малівський А. М. Антропологічний вимір філософських пошуків Рене Декарта. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України, 2021.

У дисертаційному дослідженні запропоновано цілісне бачення філософської спадщини Декарта, в основі якого лежить наскрізний антропологічний інтерес. Продемонстровано форми прояву інтересу до феномену людини на кожному з етапів його творчої еволюції. Аргументовано всезагальний характер антропологічного запиту епохи Нового часу в процесі звертання до вчень представників англійського емпіризму (Т. Гобс, Дж. Лок, Дж. Берклі, Д. Г'юм) та Б. Паскаля. Доведено опосередкований вплив наукової революції на спосіб тлумачення Декартом феномену людини. До чинників актуалізації антропології, насамперед, належать питання щодо спроможності людини виконувати роль вихідного пункту філософії й критерію істинності знань та питання про належні засади людської поведінки. Запропоновано власну періодизацію основних етапів творчості Декарта, як розробника антропології, де своєрідність першого етапу (1619–1638 рр.) пов'язана з пошуком форм виразності антропологічного інтересу, що супроводжується осмисленням методології природознавства та викладом власної позиції у знеособленій формі. Обґрунтовано, що на другому етапі творчості Декарта (1639–1650 рр.) домінує

посилений інтерес до метафізичної природи людини й вивчення умов можливості її свободи. Виявлено, що «Ранні записи» Декарта є першою формою вираження антропологічного запиту епохи. Продемонстровано важливе значення антропологічного мотиву в роботі над «Правилами для керування розумом» та обґрунтовано пріоритетність для автора «Дискурсії» антропологічно-етичного мотиву. Аргументовано правомірність характеристики позиції мислителя на сторінках «Медитацій» як метафізичної антропології, що поглиблюється у його більш пізніх творах у вигляді окреслення способів опанування пасій в процесі розбудови досконалої етики.

Ключові слова: Декарт, антропологічний проєкт, природа, свобода, етика, метафізика, Бог, раціоналізм, мислення, воля.

АННОТАЦІЯ

Маливский А. Н. Антропологическое измерение философских поисков Рене Декарта. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины, 2021.

В диссертационном исследовании предложено целостное видение философского наследия Декарта, в основе которого лежит сквозной антропологический интерес. Продемонстрированы формы проявления интереса к человеку на каждом этапе его творческой эволюции. Аргументирован всеобщий характер антропологического запроса эпохи Нового времени в ходе обращения к учениям английского эмпиризма (Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Беркли, Д. Юм) и Б. Паскаля. Доказано опосредованное влияние научной революции на способ интерпретации Декартом мира и человека. К факторам актуализации антропологии, прежде всего, относятся вопросы о способности человека выполнять роль исходного пункта философии и критерия истинности знаний человека, а также вопросы о надлежащих принципах человеческого поведения. Предложена собственная периодизация основных этапов творчества Декарта, как разработчика антропологии, где своеобразие первого этапа (1619 - 1638 гг.) состоит в поиске форм обнаружения антропологического интереса, что сопровождается осмыслением методологии естествознания и изложением собственной позиции в обезличенной форме.

Обосновано, что на втором этапе творчества Декарта (1639 - 1650 гг.) доминируют повышенный интерес к метафизической природе человека и изучению условий возможности его свободы. Выведено, что «Ранние записи» Декарта являются первой формой обнаружения антропологического запроса эпохи. Продемонстрировано важное значение антропологического мотива в работе над «Правилами для управления умом» и аргументирована пріоритетність для автора «Рассуждений о методе» антропологически-этического мотива философствования. Аргументирована правомерность

характеристики позиции мыслителя на страницах «Размышлений о первой философии» как метафизической антропологии, которая конкретизируется в более поздних произведениях как изложение способов овладения страстями в процессе развития совершенной этики.

Ключевые слова: Декарт, антропологический проект, природа, свобода, этика, метафизика Бог, рационализм, мышление, воля.

ABSTRACT

Malivskyi A.M. Anthropological dimension of Rene Descartes' philosophical searching. – Qualifying scientific paper as a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophical Sciences Degree, specialty 09.00.05 – History of Philosophy. – H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021.

The interest towards the phenomenon of the man at each stage of his creative evolution is shown. The research presents the holistic vision of the significance of anthropological dimension in Descartes' philosophical legacy. The main stages of the creative evolution of the French thinker as a developer of anthropology are reconstructed. The author has reasoned the indirect nature of the influence of scientific revolution on the way Descartes interpreted a man. It is proved that the forms of expression of the significant role of anthropology include the issues on the ability of man to fulfil the role of the starting point and criterion of truth of the new worldview, as well as the issues on proper principles of human behaviour. The author proposed to divide the main development stages of Descartes' anthropological motive into periods. According to this division, the originality of the first stage (1619 - 1638) is associated with the search of authentic manifestation form of anthropological interest, related to the understanding the possibility to extrapolate the methodology of natural science to human comprehension. It is substantiated that the thinker's used the mask image to the presentation of his own attitude in the form of impersonal truth of science. It is found that the precondition for understanding the second stage of Descartes' work as a developer of anthropology (1639 - 1650) is proper attention to the metaphysical nature of man. Specifying the last point, the thinker considers an important task to emphasize the limits of the human mind, to study the conditions of the possibility of freedom and self-development of vertical dimensions of the human spirit. The general character of the anthropological inquiry of the Early New Age in the process of appealing to the teachings of the representatives of English empiricism (T. Hobbs, J. Lock, G. Berkeley, D. Hume) and B. Pascal is reasoned. The author studied Descartes' "Early Writings" as the first form of expressing the demand of the epoch for the development of anthropology. The legitimacy of linking Descartes' philosophizing with the worldview revolution initiated by Copernicus, the end of which is an anthropological and ethical motive for him, is substantiated. It is shown that a representative manifestation of the notable role of the latter in the legacy of the thinker is the problem of the proper principles of human existence: "Which way shall I go?". In the process of addressing the pages of private correspondence, the anthropological interpretation of

the motives for working on the "Rules for the Direction of the Mind" is substantiated. It is argued that the illusion common in the literature about the technocratic intention of "Discourse" is largely the result of a fragmentary perception of the text, which hides the notable role of anthropological and ethical motives. It has been shown that the deepest form of expression of Descartes' philosophical revolution is the pages of "Meditations", where he outlines his understanding of the limitations of human nature in the form of metaphysical anthropology. It was found that deepening his understanding of the ways of human self-development in the last decade of his work, the thinker relies on the metaphysical anthropology of "Meditations" and outlines his vision of ways to master passions in the process of building perfect ethics. The author has revealed that the historical and philosophical perception shows a constant interest in Descartes' anthropological project for the last two hundred years. It is reasoned that the specificity of Descartes' philosophical interpretation of anthropology is not limited to reduced anthropocentrism but is expressed in the development of anthropology as a basic branch of philosophizing (human nature as existence) and culminates in the development of perfect ethics (human nature as due).

Key words: Descartes, anthropological project, nature, freedom, ethics, metaphysics, God, rationalism, thinking, will.

Підписано до друку 03.03.2021

Формат 60×84 1/16.

Ум. др. арк. 1, 9. обл.-вид. арк. 2,0. Тираж 120 пр.

Видавництво Дніпровського національного
університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1315 від 31.03.2003
вул. Лазаряна, 2, Дніпро, 49010.

Адреса видавця та дільниці оперативної поліграфії:
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, 49010.